

Utjecaj etničke pripadnosti aktera u scenariju na samoprocjenjenu empatiju

Karakaš, Tanja

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:962065>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-26**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

**Utjecaj etničke pripadnosti aktera u scenariju
na samoprocijenjenu empatiju**

Diplomski rad

Tanja Karakaš

Mentorica: doc. dr. sc. Jasmina Tomašić Humer

Osijek, 2020.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

Studij: Diplomski studij psihologije

Tanja Karakaš

**Utjecaj etničke pripadnosti aktera u scenariju
na samoprocjenjenu empatiju**

Diplomski rad

Društvene znanosti, polje psihologija, grana socijalna psihologija

Mentorica: doc. dr. sc. Jasmina Tomašić Humer

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum: 15.9.2020.

Tanja Karakaš, 0015226588

ime i prezime studentice, JMBAG

Sadržaj	
Uvod	1
Empatija	1
Socijalna kategorizacija i empatija.....	1
Prosocijalno ponašanje	2
Moral	4
Empatija prema pripadnicima vanjskih grupa.....	5
Uputom inducirana empatija	8
Istraživanja u Hrvatskoj	9
Cilj, problemi i hipoteze istraživanja	9
Cilj istraživanja	9
Problem	9
Hipoteze	9
Metoda	10
Sudionici.....	10
Postupak prikupljanja podataka	11
Instrumenti	12
Rezultati	14
Rasprava	21
Utjecaj etničke pripadnosti aktera na samoprocijenjenu empatiju i ponašanje.....	22
Utjecaj uputom inducirane empatije na samoprocijenjenu empatiju i ponašanje	24
Interakcijski efekt etničke pripadnosti aktera i uputom inducirane empatije.....	26
Utjecaj etničke pripadnosti aktera i uputom inducirane empatije na moralno rasuđivanje.....	26
Ostali rezultati	28
Nedostatci i implikacije istraživanja	29
Zaključak	30
Literatura	31
Prilozi	37

Utjecaj etničke pripadnosti aktera u scenariju na samoprocijenjenu empatiju

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati utječu li karakteristike procjenjivanog aktera i uputa za induciranje empatije prezentirane sudionicima na samoprocijenjenu empatiju i samoprocijenjeno ponašanje (spremnost na pomaganje i dodijeljenu kaznu zatvora) te na moralno rasuđivanje. U istraživanju je sudjelovalo ukupno $N = 206$ studenata Sveučilišta u Osijeku, no 11 ih je isključeno iz obrade te je ona provedena na ukupno $N = 195$ sudionika od čega je 129 bilo ženskog roda (66.2 %). Sudionici su po slučaju raspoređeni u 4 eksperimentalne situacije u kojima su čitali različite verzije scenarija u kojem je opisan akter koji je počinio krađu. Scenarij je osmišljen za potrebe ovog istraživanja. U scenariju je manipulirano etničkom pripadnošću aktera (Hrvat ili Rom) te prezentiranom uputom (s ili bez induciranja empatije). Nakon čitanja sudionici su trebali odgovoriti na pitanje o tome što misle koliku je kaznu zatvora akter zaslužio te koliko bi bili spremni pomoći njegovoj obitelji. Empatija je mjerena prilagođenom Skalom empatije kao stanja (Shen, 2010), a moralno rasuđivanje prilagođenim Testom moralnog rasuđivanja (Proroković, 2016). Nije utvrđen utjecaj etničke pripadnosti aktera u scenariju, uputom inducirane empatije kao niti njihove interakcije na samoprocijenjenu empatiju, spremnost na pomaganje, dodijeljenu kaznu zatvora ni moralno rasuđivanje. Dodatno, rezultati upućuju na to kako postoji značajna razlika u samoprocijenjenoj empatiji s obzirom na rod sudionika i mjesto odrastanja. Sudionici različitih studijskih usmjerenja razlikuju se i u empatiji, i u spremnosti na pružanje pomoći. Također, dobivena je značajno pozitivnija evaluacija Roma kod sudionika kojima je prezentiran scenarij o Romu, a ne Hrvatima.

Ključne riječi: empatija, etnička pripadnost, moralno rasuđivanje, eksperimentalni nacrt

The effect of the actor's ethnicity in a scenario on self-reported empathy

The aim of this paper was to examine whether characteristics of the assessed actor and empathy-inducing instruction presented to the participants influence self-reported empathy as well as self-reported behaviour (willingness to help and assigned length of imprisonment) and moral reasoning. The research was conducted on the sample of $N = 206$ participants, college students from the University of Osijek. However, data from 11 participants was not processed, leaving a sample of $N = 195$, from which 129 were female (66.2%). Participants were randomly divided into 4 experimental situations in which they read different versions of a scenario in which the actor committed a theft. The scenario was created for the purpose of this research. Ethnicity of the actor (Croat or a Romani) and presented instruction (with or without empathy induction) were manipulated in a scenario. Afterwards, participants were supposed to answer questions concerning the length of imprisonment they think the actor deserved and to which extent they would be willing to help out his family. Empathy was measured by the adapted State Empathy Scale (Shen, 2010), and moral reasoning was measured by the adapted Test of Moral Reasoning (Proroković, 2016). The results indicate no effect of the actor's ethnicity in a scenario, empathy-inducing instruction nor their interaction on the self-reported empathy, willingness to help, assigned length of imprisonment and moral reasoning. Additionally, the results suggest that there is a significant difference in self-reported empathy with respect to gender and place in which participants grew up. Regarding participants' field of study, there is a significant difference in both empathy and willingness to provide help. Furthermore, results show that participants who were presented with the scenario in which the actor was Romani evaluated Roma people significantly more positive than those who were presented with the scenario in which the actor was Croatian.

Key words: empathy, ethnicity, moral reasoning, experimental design

Uvod

Empatija

Empatija se definira kao stanje u kojem dijelimo emocije druge osobe (afektivna komponenta) i, uzevši u obzir situaciju u kojoj se ta osoba našla, razumijemo njezine osjećaje (kognitivna komponenta) te zauzimamo njenu perspektivu (asocijativna komponenta) (Decety i Lamm, 2009; prema Neumannu i sur., 2013). Ponekad se kao sinonim za empatiju koristi termin suosjećanje. Međutim, ova dva pojma bitno se razlikuju. Prema Davisu (1996) kod suosjećanja je primarna afektivna komponenta dok je kod empatije dominantna kognitivna. Nadalje, suosjećanje čovjeku omogućava poistovjećivanje s drugim ljudima. Odnosno, kada neka osoba doživljava intenzivnu emociju, bez obzira na to je li ona ugodna ili neugodna, suosjećanje omogućava čovjeku da osjeti sličnu emociju, ali manjeg intenziteta od one opažene (Smith, 1759; prema Davisu, 1996). Ukoliko osoba primijeti da je netko uznemiren, očajan ili nezadovoljan može iz suosjećanja osjetiti tugu. Isto tako, ako primijeti da je netko sretan, zadivljen ili ponosan može osjetiti radost. Premda i empatija uključuje poistovjećivanje s osjećajima druge osobe, ono što je razlikuje od suosjećanja je to što ona uključuje i aktivnu ulogu promatrača. Naime, kod empatije je prisutan i namjerni kognitivni napor usmjeren k razumijevanju osobe i situacije u kojoj se ona nalazi (Davis, 1996). Za razliku od suosjećanja kod kojeg prevladava mehanizam „dijeljenja osjećaja“, kod empatije se naglašava „razumijevanje“ kao dominantni mehanizam (Köhler, 1929; prema Davisu, 1996). Za ovaj mehanizam potrebna je sposobnost zauzimanja tuđeg viđenja neke situacije. Ova sposobnost obuhvaća i predočavanje psihičkih stanja drugih ljudi, a prema Vasti i suradnicima (1998) razvija se u djetinjstvu oko pete godine.

Socijalna kategorizacija i empatija

Usprkos tome što empatija možda izgleda kao univerzalna reakcija ljudi, mnogi autori (Bruneau i sur., 2017, Johnsona i sur., 2002, Neumann i sur., 2013) ukazuju na to da će određena osoba empatiju uglavnom iskazati prema onim ljudima koje kategorizira kao pripadnike vlastitih socijalnih grupa. Naime, kako bi uspješno organizirali socijalnu okolinu u kojoj žive, ljudi nerijetko druge osobe svrstavaju u različite grupe. Ovo grupiranje temelji se na nekim zajedničkim obilježjima koja određenu skupinu ljudi čine različitom od drugih (Pennington, 1997). Ova obilježja mogu biti urođena, poput primjerice rase, ali također i više ili manje arbitrarna, kao na

primjer profesija ili religija. Budući da pojedina osoba ima nebrojena obilježja po kojima ju je moguće kategorizirati, istog čovjeka možemo svrstati u nekoliko različitih kategorija. Pri ovakvom svrstavanju osoba ne kategorizira samo druge već i sebi dodjeljuje članstvo u određenim grupama. Grupe prema kojim osoba i sama osjeća pripadnost zovu se „vlastite grupe“, a one prema kojim osoba ne osjeća pripadnost zovu se „vanjske grupe“ (Pennington, 1997).

Kada govorimo o empatiji, posebno važna posljedica socijalne kategorizacije je unutargrupna pristranost (Brewer, 2007., Crocker i Luhtanen, 1990., Mullen i sur., 1992). Kod ove pristranosti postoji preferencija za članove vlastitih grupa zbog percipirane veće sličnosti. Ovo se događa čak i u slučaju kada su grupe formirane bacajući novčić, odnosno potpuno arbitrarno (paradigma minimalne grupe) ili pak onda kada su grupe formirane s obzirom na neku trivijalnu karakteristiku poput boje majica. Komplementarno ovoj pristranosti javlja se i nesklonost prema pripadnicima vanjske grupe (Brewer, 2002).

Prosocijalno ponašanje

Kao što je već spomenuto, empatiju često izazivaju neugodne emocije ili bol zbog čega je upravo empatija temelj prosocijalnih ponašanja koja pomažu ostvarivanju dobrobiti druge osobe, bilo zadovoljavajući neku njezinu potrebu ili uklanjajući neku poteškoću (Aronson i sur., 2005). Potencijalni motivi u pozadini ovakvih ponašanja su raznoliki. Tako ljude na prosocijalno ponašanje, osim empatije, može motivirati i osjećaj krivnje te moralne obveze, ali i želja za povećanjem samopoštovanja kao i potreba za dobivanjem priznanja za činjenje dobrog djela.

Općenito, ljudi su više spremni pružiti pomoć onim ljudima koje procjenjuju više sebi sličnim zbog toga što se s njima mogu jednostavnije poistovjetiti (Krebs, 1975, prema Batsonu i sur., 1981). U Krebsovu istraživanju zadatak sudionika bio je promatrati druge ljude dok su oni primali elektrošokove, a manipulirano je sličnošću promatrača i žrtve. Sudionik, koji je promatrao primanje elektrošokova, naveden je da misli kako su rezultati upitnika ličnosti pokazali da mu je žrtva ili jako slična i da s njom dijeli neke stavove i svjetonazore ili pak da je žrtva potpuno različita od njega. Sudionici/promatrači bili su spremniji na pomaganje žrtvi za koju su smatrali da im je slična. Iz navedenog je vidljivo kako se ranije opisana unutargrupna pristranost javlja i kod prosocijalnog ponašanja budući da se favoriziranje članova vlastite grupe temelji na percipiranoj sličnosti. Sukladno tome, manipuliranjem socijalnih kategorija Levine i suradnici (2002; prema

Aronsonu i sur., 2005) dobili su da postoji veća vjerojatnost da će promatrač pružiti pomoć osobi izloženoj nasilju ako je osoba opisana kao pripadnik vlastite grupe, a rezultati Freya i Gaertnera (1986; prema Aronsonu i sur., 2005) ukazuju na to da će bijelci brže pomoći pripadnicima vlastite nego druge rase. Nadalje, istraživanje Levina i suradnika (2005) upućuje na to da je vjerojatnije da promatrač pomogne ozlijeđenoj osobi ako je obučena u dres ekipe za koju i sam promatrač navija, nego ako je obučena u dres suparničke ekipe ili pak običnu majicu bez ikakve oznake. Čini se da kod ljudi postoji veća spremnost na pomaganje članovima vlastitih grupa. Ovakav obrazac nađen je čak i kod stanovnika izraelskih kibuca kojima je temeljni moralni princip univerzalno surađivanje sa svima (Ruffle i Sosis, 2006). Gledano iz evolucijske perspektive surađivanje u grupi pojedincima omogućuje da ostvare više vlastitih koristi zbog toga što donosi više i individualnih, i grupnih dobitka. Budući da je ove dobitke potrebno zaštititi pojavljuje se i nadmetanje s vanjskom grupom (Zuo i Han, 2013).

Batson i suradnici (1981) drže da je empatija bitan čimbenik utjecaja kada je riječ o tome hoće li čovjek biti spreman pružiti pomoć drugoj osobi ili ne. Kao što navode u svojoj hipotezi empatije i altruizma (eng. *empathy-altruism hypothesis*) kad je izazvana empatija postoji povećana potreba za olakšanjem tuđih patnji te dolazi do češćeg pomaganja. Prema istoj pretpostavci, ako dođe do izostanka empatije, uz postojanje mogućnosti udaljavanja iz situacije, kao i mogućnosti izbjegavanja suočavanja s osobom kojoj je potrebna pomoć, neće doći do pomaganja. S obzirom na ovu hipotezu Batson i suradnici (1981) su, baš kao i Krebs, proučavali koliko će ljudi biti spremni pomoći osobama koje dobivaju elektrošokove, uz istovjetnu manipulaciju sličnošću. Međutim ovoga puta, zbog rezultata Krebsovog istraživanja, pretpostavljeno je da se pri manipulaciji sličnošću manipulira i razinom empatije sudionika prema žrtvi. Stoga je u navedenom eksperimentu nezavisna varijabla bila razina inducirane empatije, uz pretpostavku da je posredno varirana manipulacijom sličnošću. Isto tako manipulirano je i mogućnosti udaljavanja iz situacije. Rezultati ukazuju na to da su sudionici koji su doživljavali više empatije (zbog većeg percipiranja sličnosti) djelovali prosocijalno bez obzira na to jesu li se mogli udaljiti iz situacije dok su oni kod kojih nije izazvana empatija pomogli jedino onda kad udaljavanje nije bilo moguće.

Navedeni nalazi o prosocijalnom ponašanju utrlj su put izravnom proučavanju empatije. Dok su Batson i suradnici (1981) u svom istraživanju empatiju koristili kao nezavisnu varijablu za koju su pretpostavili da je varirana posredno, putem manipulacije grupnom pripadnošću, u novijim

istraživanjima empatija se koristi kao zavisna varijabla te je mjerena raznim upitnicima (Bruneau i sur., 2017, Johnsona i sur., 2002, Neumann i sur., 2013) ili pak snimanjem moždane aktivnosti (Azevedo i sur., 2013, Gutsell i Inzlicht, 2012, Sheng i Han, 2012, Xu i sur., 2009). Kao nezavisne varijable uglavnom se upotrebljavaju razne grupne pripadnosti.

Moral

U najširem smislu opisan kao shvaćanje dobra i zla, moral možemo definirati i kao nepisane društvene ideale i norme o ponašanju i odnosima među ljudima koji su u skladu s općim kriterijima o dobru koji vladaju u određenom društvu (Anić, 2003; prema Hrenu, 2008). Kognitivni teoretičari poput Piageta i Kohlberga smatraju kako je razvoj morala utemeljen na kognitivnom razvoju te da ovisi o sposobnostima rasuđivanja i znanju o moralu općenito (Vasta i sur., 1998). S obzirom na to, u središtu njihova proučavanja je moralno rasuđivanje, odnosno način razmišljanja o moralnosti vlastitih i tuđih postupaka. Pri moralnom rasuđivanju ljudi najčešće u obzir uzimaju moguće razloge određenog ponašanja te procjenjuju različite argumente za i protiv nekog postupka.

Jedna od najutjecajnijih teorija morala je Kohlbergov model razvoja moralnog rasuđivanja (1976) prema kojem ovaj razvoj ima tri razine: predkonvencionalnu, konvencionalnu i postkonvencionalnu, a svaka od ovih razina ima dvije faze (prema Vasti i sur., 1997). Na predkonvencionalnoj razini pravila moralnog ponašanja nametnuta su izvana te su na ovoj razini uglavnom djeca. U adolescenciji većina dosegne konvencionalnu razinu na kojoj pravila postaju internalizirana. Većina ljudi ostaje na drugoj fazi ove razine, u kojoj se moralnost temelji na strogom pridržavanju zakona, cijeli život. Naposljetku, na postkonvencionalnoj razini moralno rasuđivanje postaje određeno samoizabranim načelima. No, malo ljudi napreduje na ovu razinu (Pennington, 1997).

Krebs (2008) navodi kako bi način na koji razmišljamo o moralnosti nečijih postupaka mogao, baš kao i prosocijalno ponašanje, biti pod utjecajem niza pristranosti pa tako i one prema vlastitoj grupi. No, kako postoji nedostatak istraživanja koja se bave utjecajem grupne pripadnosti promatranog aktera na moralno rasuđivanje, čini se izglednije da na ovo rasuđivanje utječu neki drugi faktori socijalnog konteksta, poput posljedica učinjenog djela (npr. je li akter za svoj postupak kažnjen ili nagrađen), kao i općeniti situacijskih faktori koji su doveli do nekog postupka (Sobesky, 1983). Nadalje, kako utjecaj empatije na moralno rasuđivanje nije u potpunosti

razjašnjen (Batson i sur., 1995), a i s obzirom na potencijalni mogući utjecaj grupne pripadnosti na moralno rasuđivanje, u ovo je istraživanje uključena varijabla moralnog rasuđivanja.

Empatija prema pripadnicima vanjskih grupa

Ranije spomenuta istraživanja prosocijalnog ponašanja koja su utrla put izravnijem proučavanju same empatije, kao i istraživanja socijalne kategorizacije, koja upućuju na unutargrupnu pristranost (Brewer, 2007., Crocker i Luhtanen, 1990., Mullen i sur., 1992), navela su znanstvenike da počnu proučavati empatiju prema pripadnicima vanjskih grupa kako bi provjerili postoji li pristranost prema članovima vlastite grupe i kada je riječ o empatiji.

Neumann i suradnici (2013) proučavali su utječe li rasna pripadnost na razinu doživljene empatije. U njihovom eksperimentu sudionici su bile osobe bijele i žute rase kojima su prezentirane slike osoba koje su se nalazile ili u poželjnim okolnostima (npr. u lunaparku) ili u nepoželjnim okolnostima (npr. u bolnici). Osobe na slikama bile su ili bijele ili žute rase. Upitnikom su izmjerene tri komponente empatije (dijeljenje emocija, razumijevanje situacije i zauzimanje tuđe perspektive). Rezultati upućuju na to da su sudionici skloniji doživljavanju više empatije prema pripadnicima vlastite rase. Ovakav obrazac dobiven je za sudionike obiju rasa te za sve tri komponente empatije, dok je pristranost vlastitoj rasi bila prisutna pri promatranju slika koje prikazuju ljude u nepoželjnim okolnostima, ali ne i pri promatranju slika na kojima su ljudi prikazani u poželjnim okolnostima.

Nadalje, do sada spomenute nalaze nadopunjuje i istraživanje koje su proveli Johnson i suradnici (2002), a u kojem je rasna pripadnost također korištena kao nezavisna varijabla te je provjeravan njen utjecaj na empatiju. Studenti bijele rase zamoljeni su da pročitaju odlomak o optuženiku u kojem se nalazio i opis njegovih teških životnih okolnosti. Optuženik je bio ili bijele ili crne rase, a rezultati ukazuju na to da su sudionici osjećali višu empatiju prema optuženiku koji je bio bijele, odnosno iste rase kao i oni. Prema Batsonu i suradnicima (1997; prema Johnsonu i sur., 2002) ovakva pristranost u empatiji nije pronađena kada je riječ o grupnoj pripadnosti sveučilištima. Zbog toga Johnson i suradnici (2002) smatraju kako ne uzrokuje svaka grupna pripadnost pristranost u empatiji. Navode kako je rasa primitivna kategorija zbog čega postoji automatska aktivacija kategorizacije ljudi s obzirom na ovo obilježje dok kod sveučilišne pripadnosti to nije slučaj.

U sukladnosti s dosad navedenim rezultatima istraživanja je i nalaz Bruneaua i suradnika (2017). Ovi autori proveli su istraživanje u Mađarskoj u vrijeme kada je Europu zahvatila humanitarna i izbjeglička kriza. Kao nezavisna varijabla korištena je etnička pripadnost te je potvrđeno postojanje niže empatije prema pripadnicima vanjskih grupa. Rezultati ukazuju na to da Mađari iskazuju puno nižu empatiju za izbjeglice nego za druge Mađare. Nadalje, osim utvrđene razlike u empatiji kao zavisnoj varijabli, u navedenom je istraživanju pronađeno i da su veće razlike u empatiji prema pripadnicima vlastite i vanjske grupe povezane s prihvaćanjem manjeg broja izbjeglica. Isto tako, veća razlika u empatiji povezana je i s većom podrškom političkih mjera protiv izbjeglica kao i s manjom spremnošću na potpisivanje peticije za prava izbjeglica. U drugom eksperimentu istog istraživanja u Grčkoj je, opet kao zavisna varijabla, proučavana empatija Grka prema Nijemcima kao manjinskoj vanjskoj grupi te Grcima kao vlastitoj, odnosno i tu je etnička pripadnost bila nezavisna varijabla. Empatija prema pripadnicima vlastite grupe opet je bila viša. Oni koji su iskazivali veću razliku u empatiji prema pripadnicima vlastite i vanjske grupe bili su spremniji pasivno nanijeti štetu Nijemcima (npr. nepomaganje Nijemcima u situaciji prirodne katastrofe). Ovo istraživanje jasno pokazuje kakve posljedice pristranost empatije može imati.

Osim upitnicima, razvojem naprednije tehnologije empatiju je postalo moguće izmjeriti i pomoću nekoliko metoda snimanja mozga. Ovo je dovelo do otkrivanja neuralne podloge empatije u kojoj je vrlo važna uloga zrcalnih neurona koji se ne aktiviraju samo kada sami nešto radimo ili osjećamo, već i onda kada to uočimo kod drugih (Goldstein, 2011). Prema Božiću i suradnicima (2015) zrcalni neuroni povezani su sa sposobnošću razumijevanja smisla promatrane radnje kao i s empatijom. Naime, kao što je otprije poznato, pri doživljaju boli u mozgu se aktivira tzv. matrica boli (prednji cingularni korteks, hipokampus, amigdala, hipotalamus, talamus, inzula te primarna i sekundarna somatosenzorna područja korteksa) (Chapman, 1995; prema Goldsteinu, 2011), a posredovanjem zrcalnih neurona neka od ovih područja poput inzule i prednjeg cingularnog korteksa aktiviraju se i pri opažanju tuđe boli (Singer i sur., 2004).

Gutsell i Inzlicht (2012) su, koristeći EEG, snimali neuralnu aktivnost mozga te dobili kako je manja vjerojatnost da će osoba zrcaliti emocije i motivaciju člana druge rase. S obzirom na to, ovi autori smatraju da su ljudi zbog toga manje sposobni s pripadnicima druge rase podijeliti emocije što pak utječe i na manji doživljaj empatije. U navedenom eksperimentu pronađena je i pozitivna korelacija predrasuda sudionika i njihove moždane aktivnosti, odnosno sudionici koji imaju više

predrasuda bili su manje skloni doživljavati empatiju prema pripadnicima vanjske grupe. Nadalje, u istraživanju Azeveda i suradnika (2013) proučavano je hoće li na empatiju kao zavisnu varijablu izravno mjerenu snimanjem neuralne reakcije fMRI-om utjecati grupna pripadnost. Odnosno, provjereno je hoće li bol pripadnika vlastite grupe uzrokovati snažniju neuralnu reakciju empatije od boli člana vanjske grupe. Također je proučavano i kako nepoznatost vanjske grupe utječe na empatiju. Sudionicima su prikazivani videoisječci modela vlastite, druge (poznata vanjska grupa) ili izmišljene ljubičaste rase (nepoznata vanjska grupa). U videoisječcima prikazano je kako su modeli ubodeni u ruku iglom. Dok su sudionici gledali videoisječke snimane su njihove neuralne reakcije empatije, odnosno izmjerena im je razina aktivnosti inzule i prednjeg cingularnog korteksa. Kod promatranja uboda pripadnika vlastite rase, neuralna reakcija empatije bila je snažnija nego pri promatranju uboda pripadnika druge ili ljubičaste rase. Ovakvi rezultati upućuju na favorizaciju vlastite grupe i pristranost u empatiji. Nadalje, snažnija empatija izmjerena je i kod promatranja uboda pripadnika druge rase u odnosu na promatranje uboda nepoznatog ljubičastog modela. Ovo upućuje na to da i neznanje može utjecati na empatiju koju iskazujemo prema vanjskoj grupi. Još jedno slično istraživanje proveli su Xu i suradnici (2009) također koristeći fMRI kako bi izmjerili empatiju. U navedenom eksperimentu pronađeno je da, pri gledanju fotografija uboda igle u obraz, prednji cingularni korteks i inzula pokazuju jaču aktivaciju pri gledanju pripadnika vlastite rase koji doživljava bol. Xu i suradnici (2009) predlažu da iskazivanje veće empatije prema pripadnicima vlastite rase ne može biti pod utjecajem emocionalnog odnosa sudionika i osobe koju promatra, s obzirom na to da su svi modeli na fotografijama bili stranci. Stoga sugeriraju da je za pristranost u empatiji odgovoran socijalni kontekst, odnosno zajedničko grupno članstvo. Prema Shengu i Hanu (2012) za vrijeme promatranja člana vanjske grupe koji trpi bol često se tu osobu, radi njenog članstva, percipira isključivo kao pripadnika neke vanjske grupe, a ne jedinstvenog pojedinca. Zbog toga, navode ovi autori, jednostavnije je zanemariti njezinu osobnu nevolju što može rezultirati manjom empatijom.

Ipak, neka istraživanja (Hein i suradnici, 2015, Zuo i Han, 2013) upućuju na to da je empatija pod utjecajem iskustva te da je na nju moguće utjecati. Odnosno, rezultati dobiveni u navedenim istraživanjima sugeriraju kako intervencije koje se temelje na hipotezi kontakta i namijenjene su smanjivanju predrasuda također mogu utjecati i na povećanje empatije prema pripadnicima vanjskih grupa.

Uputom inducirana empatija

U već opisanom eksperimentu Johnsona i suradnika (2002) osim rase, kao druga nezavisna varijabla, varirana je i uputa dana sudionicima. Podsjetimo, u navedenom istraživanju sudionici su čitali odlomak o optuženiku u kojem su bile opisane i njegove teške životne okolnosti. Sudionici su, osim ispunjavanja upitnika o tome koliko empatije osjećaju prema optuženiku, trebali odlučiti i koliko bi mu kaznu zatvora dodijelili. Sudionici su podijeljeni u tri skupine te je prva skupina zamoljena da pri donošenju odluke uzme u obzir životne okolnosti optuženika te se pokuša staviti na njegovo mjesto (uvjet inducirane empatije). Druga je pak skupina dobila uputu da bude što objektivnija dok treća skupina nije dobila nikakve instrukcije. U skupini kod koje je inducirana empatija optuženomu je u prosjeku dosuđivana manja zatvorska kazna bez obzira na rasu iako je efekt empatije bio veći za pripadnike vlastite rase, odnosno došlo je do većeg smanjenja kazne za članove vlastite grupe. U još jednom sličnom istraživanju (Archer i sur., 1979) u kojem je simulirano suđenje, branitelj optuženog u svom obraćanju poroti, odnosno sudionicima, zamolio ih je ili da sebe probaju zamisliti na optuženikovom mjestu (uvjet inducirane empatije), ili da dobro obrate pažnju na predstavljene dokaze. Sudionici koji su upućeni na to da zauzmu optuženikovu perspektivu procjenjivali su da je njegov postupak više u skladu sa zakonom te uzrok njegova ponašanja manje atribuirali njegovoj osobnosti. Nadalje, Batson i suradnici (2002) također su provjeravali utjecaj uputom inducirane empatije. Sudionicima svog istraživanja puštali su snimku intervjua s osuđenim ovisnikom te je dijelu sudionika rečeno da pokušaju zauzeti što objektivniju perspektivu, a dijelu da pokušaju zamisliti kako se intervjuirani osjećao i kako je ovisnost utjecala na njegov život. Nakon slušanja snimke sudionici su popunjavali upitnik empatije i trebali se izjasniti što misle kolika bi sredstva udruga studenata trebala namijeniti borbi protiv ovisnosti. Oni sudionici kod kojih je uputom inducirana empatija iskazivali su više empatije i smatrali da borbi protiv ovisnosti treba dodijeliti više sredstava. Nadalje, Sheng i Han (2012) pokazali su da jednostavno davanje zadatka obraćanja pažnje na osjećaje pojedinca i imenovanje tih osjećaja povećava i moždanu aktivnost empatije mjerenu EEG-om.

Istraživanja u Hrvatskoj

Što se tiče proučavanja empatije u Hrvatskoj, za sada ne postoje istraživanja koja su promatrala empatiju kao zavisnu varijablu te provjeravala utječu li na nju grupna pripadnost i davanje upute koja inducira empatiju. Koliko je autorici poznato ovim će se istraživanjem to po prvi puta na ovaj način istražiti na hrvatskom uzorku te će se, prije svega, provjeriti utjecaj grupne pripadnosti aktera u scenariju na samoprocijenjenu empatiju. Kao varijabla grupne pripadnosti bit će korištena etnička pripadnost aktera u scenariju koji će biti opisan ili kao Hrvat, ili kao Rom. Romska etnička pripadnost odabrana je s obzirom na to da Romi u Hrvatskoj, ali i u Europi, predstavljaju jednu od najbrojnijih i najugroženijih etničkih manjina te su višestruko marginalizirana skupina (Pantić, 2019). Kako navodi Grgić (2006) istraživanja u Hrvatskoj (Čorkalo i Kamenov, 2003, Čorkalo i Kamenov, 2003, Šiber, 1997) koja su se bavila međuetničkom tolerancijom većinskog stanovništva pokazuju kako su od svih etničkih manjina Romi najčešća meta predrasuda i diskriminacije.

Cilj, problemi i hipoteze istraživanja

Cilj istraživanja

Ispitati utječu li karakteristike procjenjivanog aktera i uputa dana sudionicima na samoprocjenu empatije i samoprocijenjeno ponašanje te na moralno rasuđivanje sudionika.

Problem

Utvrđiti utječu li etnička pripadnost aktera iz scenarija i uputom inducirana empatija na: samoprocijenjenu empatiju prema akteru, spremnost pružanja pomoći akteru, dodjeljivanje kazne zatvora te razinu moralnog rasuđivanja.

Hipoteze

H1: Sudionici će iskazivati više empatije prema pripadniku vlastite etničke grupe, bit će mu spremniji pomoći te će mu dodjeljivati manju kaznu zatvora.

H2: U eksperimentalnoj situaciji uputom inducirane empatije sudionici će prema akteru iz scenarija iskazivati više empatije, bit će mu spremniji pomoći te će mu dodjeljivati manju kaznu zatvora.

H3: Utjecaj uputom inducirane empatije kod pripadnika vlastite etničke grupe rezultirat će višom samoprocijenjenom empatijom, većom spremnošću na pomoć te nižom dodijeljenom zatvorskom kaznom nego kod pripadnika vanjske etničke grupe.

H4: Etnička pripadnost aktera u scenariju i inducirana empatija neće utjecati na razinu moralnog rasuđivanja.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo ukupno $N = 206$ sudionika (studenti različitih sastavnica Sveučilišta u Osijeku). U istraživanju nisu sudjelovali studenti psihologije zbog pretpostavke da su dobro upoznati s ispitivanim konstruktima te da ne bi mogli biti naivni sudionici. Uzorak je bio prigodan. Broj i udio sudionika s obzirom na sastavnicu na kojoj studiraju prikazani su u Tablici 1.

Tablica 1

Broj i postotak sudionika po sastavnicama Sveučilišta u Osijeku

sastavnica studiranja	broj sudionika	postotak (%)
Fakultet elektrotehnike, računarstva i informacijskih tehnologija	49	23.8
Filozofski fakultet	37	18
Ekonomski fakultet	34	16.5
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti	21	10.2
Pravni fakultet	18	8.7
Medicinski fakultet	9	4.4
Fakultet za dentalnu medicinu i zdravstvo	8	3.9
Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku	7	3.4
Građevinski i arhitektonski fakultet	7	3.4
Odjel za matematiku	6	2.9
Fakultet agrobiotehničkih znanosti	4	4.
Prehrambeno-tehnološki fakultet	4	1.9
Odjel za biologiju	1	0.5

Odjel za fiziku	1	0.5
ukupno	206	100%

Iz obrade podataka isključeno je $N = 11$ sudionika koji nisu bili Hrvatske nacionalnosti ($N = 7$) ili za koje nije postojao podatak o nacionalnosti ($N = 4$) pa je statistička obrada provedena na ukupno $N = 195$ sudionika od čega je 129 bilo ženskog roda (66.2 %), a 66 muškog (33.8%). Raspon godina sudionika varirao je u intervalu od 19 do 40 ($M=22.08$; $SD=3.026$).

Postupak prikupljanja podataka

Studenti su kontaktirani metodom snježne grude, odnosno, putem društvenih mreža. Podatci su prikupljeni putem online obrasca. Neki sudionici su kontaktirani osobno porukom, a ostatak je prikupljen objavljivanjem poveznice na nekoliko ciljanih stranica (poput stranica raznih studentskih zborova i fakulteta). Sudionici su informirani kako se u istraživanju ispituje proces donošenja odluka u različitim socijalnim situacijama. Na prvoj stranici online obrasca tražila se suglasnost o sudjelovanju, a sudionici su informirani kako u bilo kojem trenutku mogu odustati od istraživanja te da će prikupljeni podaci biti anonimni i koristiti se isključivo u istraživačke svrhe u skladu s etikom psihologijske struke. Sudionici su također dobili kontakt autorice istraživanja kako bi je mogli kontaktirati u slučaju da ih zanimaju dobiveni rezultati te ako imaju bilo kakvih pitanja ili sugestija. Sudionici su istraživanju pristupili na svojim računalima putem poveznice kreirane na stranici Allocate Monster (<https://allocate.monster/>) koja je nasumice otvarala jedan od četiri google obrasca te su na taj način sudionici po slučaju bili podijeljeni u 4 skupine s obzirom na četiri različite eksperimentalne situacije. Sudionici su čitali isti scenarij o Marku (Rom/Hrvat) koji je počinio krađu, a u scenariju su bile opisane i njegove teške životne okolnosti (Prilog 1). Dio sudionika je, u online obrascu, prije čitanja scenarija, dobio uputu da pri čitanju proba zamisliti kako se Marko osjećao te da se pokuša staviti na njegovo mjesto (uvjet inducirane empatije) dok ostatak sudionika nije dobio nikakvu uputu. Nakon čitanja scenarija sudionici su zamoljeni da donesu odluku o kazni zatvora i o spremnosti na pomoć Markovoj obitelji. Također su zamoljeni da popune prilagođenu Shenovu Skalu empatije kao stanja (2010) i prilagođeni Test moralnog rezoniranja (Proroković, 2016) te da na skali opće evaluacije evaluiraju Rome i Hrvate. Na samom kraju istraživanja prikupljeni su sociodemografski podatci o sudionicima. Broj sudionika po

eksperimentalnim situacijama prikazan je Tablici 2. Ispunjavanje upitnika u prosjeku je trajalo 10 minuta.

Tablica 2

Broj sudionika unutar svake eksperimentalne situacije

ETNIČKA PRIPADNOST AKTERA U SCENARIJU			
UPUTA	Rom	Hrvat	ukupno
bez upute koja izaziva empatiju	49	48	97
s uputom koja izaziva empatiju	50	48	98
ukupno	99	96	195

Instrumenti

Scenarij (Prilog 1) kreiran za potrebe ovog istraživanja govori o akteru (Marku) koji se našao u teškoj životnoj situaciji te se odlučio na krađu. U scenariju je varirana etnička pripadnost aktera koji je opisan ili kao Hrvat, ili kao Rom, a varirana je i uputa koja izaziva empatiju (bez ili s uputom "...pri čitanju pokušajte zamisliti kako se Marko osjećao te se probajte staviti na njegovo mjesto...").

Niz pitanja kreiran je s obzirom na scenarij. Sudionici su trebali donijeti odluku o kazni zatvora za Marka te navesti broj i mjernu jedinicu vremena – mjesec ili godinu. Pri obradi rezultata svi su odgovori pretvoreni u mjesece kako bi ih bilo moguće uspoređivati. Također, sudionici su upitani bi li bili spremni pomoći Markovoj obitelji u obliku doniranja hrane i financijske pomoći. Odgovore su sudionici davali pomoću skale Likertova tipa (0 – *Uopće ne bih bio/la spreman/na na to*, 4 – *U potpunosti bih bio/la spreman/na na to*).

Skala empatije kao stanja (prilagođena prema *State Empathy Scale*, Shen, 2010) sastoji se od 12 čestica ($\alpha=.93$, Shen, 2010), na koje se odgovara pomoću skale Likertova tipa (0 – *Uopće se ne slažem*, 4 – *U potpunosti se slažem*). Skala je za potrebe ovog istraživanja prevedena metodom dvostrukog prijevoda, a u česticama je umjesto izraza "lik" (eng. *character*) korištenog u originalu upotrijebljeno vlastito ime aktera iz scenarija (Marko). Skala se sastoji od tri subskele: afektivne ($\alpha=.83$), kognitivne ($\alpha=.91$) i asocijativne ($\alpha=.82$) empatije. Ukupni rezultat cijele skale formira

se kao prosječna vrijednost odgovora na svim česticama, pri čemu viši rezultat označava višu razinu stanja empatije. Na isti način tvore se i ukupni rezultati po subskalama.

Test moralnog rasuđivanja (TMR) (pouzdanost: $\alpha=.79$, Proroković, 2016) sastoji se od dvije detaljno opisane moralne dileme u kojima pojedinac donosi određenu odluku, a za svaku od donesenih odluka sudionicima je ponuđeno 6 argumenata za te 6 protiv. Zadatak sudionika je da na skali od šest stupnjeva procijene u kojoj su im mjeri predloženi argumenti prihvatljivi (-3 – Potpuno neprihvatljivi, 3 – U potpunosti prihvatljivi). Argumenti po svom sadržaju odgovaraju šest Kohlbergovih faza moralnog razvoja. Kao mjera moralnog rasuđivanja koristi se IMR (indeks moralnog rasuđivanja) koji se temelji se na procjeni odstupanja od „optimalnog profila“ koji polazi od pretpostavke da će osoba s najvećom razinom moralnog rasuđivanja procjenjivati kao najvažniji odnosno kao potpuno prihvatljiv onaj argument koji predstavlja najviši, šesti stupanj moralnog rasuđivanja. Za jedan stupanj manje prihvatljivim procijenit će argument koji predstavlja peti stupanj i tako redom do onog argumenta koji predstavlja najniži, prvi stupanj moralnog rasuđivanja. IMR se kreće u rasponu od 0 do 1 pri čemu viši rezultat ukazuje na višu razinu moralnog rasuđivanja. U ovom istraživanju TMR je prilagođen na način da su sudionici umjesto dvije moralne dileme čitali priču o Marku. Čestice, odnosno argumenti „za“ i „protiv“, preoblikovani su tako da se odnose na Markovu odluku iz scenarija (npr. argument: *"To što je trgovac zaslužio da bude pokraden zato što je bio pohlepan."* preoblikovan je u: *"To što je šef zaslužio da bude pokraden jer je Marku nepravedno dao otkaz."*). Pri preoblikovanju čestica pazilo se da argument sadržajno i dalje odgovara istoj Kohlbergovoj fazi moralnog razvoja. Iako je u ovako prilagođenoj verziji testa broj čestica bio upola manji (12, a ne 24) to nije predstavljalo nikakvu smetnju pri izračunu IMR-a jer je maksimalna moguća udaljenost od optimalnog profila bila jednaka s obzirom na to da je korištena ista skala za odgovore (od -3 do 3).

Unutargrupna pristranost izmjerena je kao razlika u evaluaciji vlastite i vanjske etničke grupe na skali opće evaluacije od 11 stupnjeva (0 – *negativno*, 10 – *pozitivno*).

Sociodemografski upitnik sadržavao je nekoliko pitanja kojima su prikupljeni podaci o rodu, dobi, etničkoj pripadnosti, prihodima, mjestu odrastanja (grad ili selo) i fakultetu.

Rezultati

U Tablicama 3, 4 i 5 nalaze se deskriptivni podaci za varijable dodijeljena kazna zatvora, doniranje prehrambenih namirnica, financijska pomoć, empatija i indeks moralnog rasuđivanja za različite eksperimentalne situacije. Također prikazani su i rezultati Shapiro-Wilkovog testa, kojim je testiran normalitet distribucija budući da ima veću snagu od Kolmogorov-Smirnovljeva testa (Ghasemi i Zahediasl, 2012, Razali i Wah, 2011). U Tablici 3 postoje nedostajući podatci za varijablu dodijeljena kaznu zatvora jer je pri pretvorbi rezultata u mjesece primijećeno da kod nekih odgovora ($N = 3$) nije upisana mjerna jedinica vremena te nije bilo moguće razlučiti radi li se o mjesecima ili godinama. Osim toga, s obzirom da se radilo o pitanju otvorenog tipa, nekoliko odgovora ($N = 4$) nije bilo brojčano jer su sudionici odgovarali s npr. "Ne znam." Nadalje, iz Tablica 3, 4 i 5 vidljivo je i kako se samo varijable empatija i indeks moralnog rasuđivanja distribuiraju normalno. Kod ostalih varijabli *S-W* test pokazuje kako postoji statistički značajno odstupanje podataka od normalne distribucije ($p < .01$), a vizualnom analizom distribucija utvrđeno je da varijabla dodijeljena kazna zatvora ima pozitivnu asimetričnu distribuciju dok varijable doniranje prehrambenih namirnica i financijska pomoć po skupinama imaju negativnu asimetričnu distribuciju. Ovime preduvjet normalnosti za provedbu parametrijskih testova nije zadovoljen. No, kako u svakoj skupini ima preko 30 sudionika pretpostavlja se da odstupanja od normalne distribucije neće značajno utjecati na rezultate obrade (Schminderi i sur., 2010) te kako je u nastavku ipak opravdano koristiti ANOVU.

Tablica 3

Broj sudionika, nedostajući podatci, aritmetičke sredine, standardne devijacije, najmanje i najveće vrijednosti i rezultati Shapiro-Wilkovog testa (S-W) po eksperimentalnim skupinama za varijablu dodijeljena kazna zatvora u mjesecima

SKUPINA	<i>N</i>	<i>Nedostajući podatci</i>	<i>N - Nedostajući podatci</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>S-W</i>	<i>p</i>
scenarij o Romu bez upute koja izaziva empatiju	49	3	46	7.61	9.668	0	60	0.609	.000
scenarij o Hrvatu bez upute koja izaziva empatiju	48	1	47	8.81	11.682	0	60	0.716	.000

scenarij o Romu uz uputu koja izaziva empatiju	50	2	48	10.60	14.722	0	60	0.705	.000
scenarij o Hrvatu uz uputu koja izaziva empatiju	48	1	47	10.28	11.903	0	60	0.754	.000

Tablica 4

Broj sudionika, aritmetičke sredine, standardne devijacije, najmanje i najveće vrijednosti i rezultati Shapiro-Wilkovog testa (S-W) za varijable doniranje prehrambenih namirnica i financijska pomoć po eksperimentalnim skupinama

SKUPINA	DONIRANJE PREHRAMBENIH NAMIRNICA							FINANCIJSKA POMOĆ					
	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>S-W</i>	<i>p</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>S-W</i>	<i>p</i>
scenarij o Romu bez upute koja izaziva empatiju	49	3.43	0.707	1	4	0.734	.000	2.51	1.003	0	4	0.890	.000
scenarij o Hrvatu bez upute koja izaziva empatiju	48	3.06	1.040	0	4	0.803	.000	2.60	1.144	0	4	0.860	.000
scenarij o Romu uz uputu koja izaziva empatiju	50	3.32	0.891	0	4	0.713	.000	2.72	1.161	0	4	0.819	.000
scenarij o Hrvatu uz uputu koja izaziva empatiju	48	3.27	1.005	0	4	0.716	.000	2.60	1.198	0	4	0.872	.000

Tablica 5

Broj sudionika, aritmetičke sredine, standardne devijacije, najmanje i najveće vrijednosti i rezultati Shapiro-Wilkovog testa (S-W) za varijable empatija i indeks moralnog rasuđivanja po eksperimentalnim skupinama

SKUPINA	EMPATIJA							INDEKS MORALNOG RAUSUĐIVANJA					
	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>S-W</i>	<i>p</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>	<i>S-W</i>	<i>p</i>
scenarij o Romu bez upute koja izaziva empatiju	49	2.42	0.791	0.42	3.92	0.988	0.886	0.62	0.069	0.45	0.76	0.968	0.201
scenarij o Hrvatu bez upute koja izaziva empatiju	48	2.54	0.871	0.50	4.00	0.969	0.234	0.61	0.070	0.47	0.77	0.981	0.611
scenarij o Romu uz uputu koja izaziva empatiju	50	2.37	0.680	1.00	4.00	0.985	0.780	0.62	0.071	0.46	0.76	0.976	0.405
scenarij o Hrvatu uz uputu koja izaziva empatiju	48	2.57	0.770	0.83	3.92	0.974	0.354	0.60	0.072	0.43	0.75	0.989	0.935

Kako bi se odgovorilo na postavljene istraživačke probleme provedena je analiza varijance (ANOVA) te analiza kovarijance (ANCOVA). Provjeren je postoji li glavni efekt etničke pripadnosti aktera u priči (Hrvat ili Rom), glavni efekt uputom inducirane empatije (s ili bez upute) te postoji li interakcijski efekt ove dvije varijable. Provedene su četiri odvojene 2x2 ANOVE za nezavisne uzorke, a zavisne varijable bile su dodijeljena kazna zatvora, doniranje prehrambenih namirnica, financijska pomoć te indeks moralnog rasuđivanja. Nadalje, kako bi se osiguralo što točnije zaključivanju o utjecaju nezavisnih varijabli na empatiju kao zavisnu, provedena je ANCOVA u kojoj je kontroliran utjecaj roda kao kovarijate. Naime, rezultati t-testa pokazuju kako postoji statistički značajna razlika između empatije kod muških ($N = 66$) i ženskih sudionika ($N =$

129) ($t_{(193)} = -2.593, p < .05$), odnosno da žene ($M = 2.58, SD = 0.777$) pri samoprocjeni empatije postižu više rezultate od muškaraca ($M = 2.28, SD = 0.746$). Hi-kvadrat testom provjereno je jesu li sudionici, s obzirom na rod, podjednako raspoređeni po eksperimentalnim situacijama te je utvrđeno da jesu, odnosno da nema razlike u frekvencijama s obzirom na rod ($\chi^2_{(3, N=195)} = 0.521, p > .01$). Većina ispitanih varijabli međusobno nisko do umjereno korelira. Samo indeks moralnog rasuđivanja nije povezan s ostalim varijablama.

Prije provedbe same ANOVE, provjerena je pretpostavka o jednakosti varijanci među svim testiranim skupinama provedbom Levenovog testa koji pokazuje kako je ova pretpostavka zadovoljena za sve skupine ($F_{(3, 184)}$, dodijeljena kazna zatvora = 2.42, $p > .01$, $F_{(3, 191)}$, doniranje prehrambenih namirnica = 0.94, $p > .01$, $F_{(3, 191)}$, financijska pomoć = 0.44, $p > .01$, $F_{(3, 191)}$, indeks moralnog rasuđivanja = 0.28, $p > .01$). Rezultati ANOVE u Tablici 6 pokazuju kako nema razlike u niti jednoj zavisnoj varijabli (ZV) s obzirom na nezavisne varijable (NZV) (etnička pripadnost aktera u priči, inducirana empatija te njihova interakcija) (za sve $p > .01$).

Tablica 6

Rezultati ANOVE

ZV	NZV	SS_{iz}	SS_{un}	F	p	η^2
dodijeljena kazna zatvora	etnička pripadnost (Hrvat ili Rom)	3	184	0.060	.807	.000
	scenarij s ili bez upute	3	184	1.581	.210	.009
	interakcija etničke pripadnosti i upute	3	184	0.184	.668	.001
doniranje prehrambenih namirnica	etnička pripadnost (Hrvat ili Rom)	3	191	2.490	.116	.013
	scenarij s ili bez upute	3	191	0.144	.705	.001
	interakcija etničke pripadnosti i upute	3	191	1.450	.230	.008
financijska pomoć	etnička pripadnost (Hrvat ili Rom)	3	191	0.005	.946	.000

	scenarij s ili bez upute	3	191	0.421	.517	.002
	interakcija etničke pripadnosti i upute	3	191	0.421	.517	.002
moralno rasuđivanje	etnička pripadnost (Hrvat ili Rom)	3	191	3.467	.064	.018
	scenarij s ili bez upute	3	191	0.265	.608	.001
	interakcija etničke pripadnosti i upute	3	191	0.005	.943	.000

Nadalje, testirani su preduvjeti za provedbu ANCOVE. Provjereno je jesu li rod (kovarijata) i empatija (ZV) u korelaciji. Ovaj preduvjet za provedbu ANCOVE je zadovoljen jer je utvrđena statistički značajna korelacija od 0.18 ($p < .05$). Zatim, i drugi uvjet o postojanju homogenosti regresija također je zadovoljen jer interakcija etničke pripadnosti aktera u priči (NZV) i roda (kovarijata) nije statistički značajna ($F_{(3, 190)}$, etnička pripadnost aktera u priči*rod = 0.022, $p > .01$) kao niti interakcija inducirane empatije (NZV) i roda ($F_{(3, 190)}$, inducirana empatija*rod = 0.343, $p > .01$), a nije značajna ni interakcija obje nezavisne varijable i roda ($F_{(3, 190)}$, etnička pripadnost aktera u priči* inducirana empatija*rod = 0.221, $p > .01$). Rezultati ANCOVE u Tablici 7 pokazuju kako uz kontrolu roda kao kovarijate nema značajne razlike u empatiji s obzirom na etničku pripadnost aktera u priči, induciranu empatiju te interakciju ove dvije varijable (za sve $p > .01$).

Tablica 7

Rezultati ANCOVE uz rod kao kovarijatu

ZV	NZV	SS_{iz}	SS_{un}	F	p	η^2
empatija	etnička pripadnost (Hrvat ili Rom)	3	190	2.269	.134	.012
	scenarij s ili bez upute	3	190	0.000	.991	.000
	interakcija etničke pripadnosti i upute	3	190	0.128	.721	.001

Osim ANOVOM i ANCOVOM provjerenih postavljenih hipoteza, napravljene su još neke dodatne analize. Provedena je ANOVA za tri komponente empatije te je utvrđeno da, s obzirom na nezavisne varijable, nema razlike u afektivnoj ($F_{(3, 191)}$, etnička pripadnost aktera u priči = 0.622, $F_{(3, 191)}$, inducirana empatija = 0.076, $F_{(3, 191)}$, etnička pripadnost aktera u priči*inducirana empatija = 0.102), kognitivnoj ($F_{(3, 191)}$, etnička pripadnost aktera u priči = 2.341, $F_{(3, 191)}$, inducirana empatija = 0.303, $F_{(3, 191)}$, etnička pripadnost aktera u priči*inducirana empatija = 0.101) niti asocijativnoj ($F_{(3, 191)}$, etnička pripadnost aktera u priči = 1.642, $F_{(3, 191)}$, inducirana empatija = 0.647, $F_{(3, 191)}$, etnička pripadnost aktera u priči*inducirana empatija = 0.497) komponenti empatije (za sve $p > .01$).

Zatim, proveden je i t-test kojim je utvrđeno kako postoji statistički značajna razlika između empatije kod sudionika koji su odrasli na selu ($N = 67$) i onih koji su odrasli u gradu ($N = 128$) ($t_{(193)} = -2.095, p < .05$), odnosno sudionici odrasli na selu ($M = 2.63, SD = 0.770$) pri samoprocjeni empatije postižu više rezultate od sudionika odraslih u gradu ($M = 2.39, SD = 0.772$). Hi-kvadrat testom provjereno je jesu li studenti, s obzirom na mjesto odrastanja, podjednako raspoređeni po eksperimentalnim situacijama te je utvrđeno da jesu, odnosno da nema razlike u frekvencijama s obzirom na mjesto odrastanja sudionika ($\chi^2_{(3, N = 195)} = 5.687, p > .01$).

Provjereno je i postoji li razlika u spremnosti na pomoć i empatiji s obzirom na studijsko usmjerenje. S obzirom na nejednak (i relativno malen) broj sudionika po pojedinom usmjerenju, sudionici su podijeljeni u društveno-humanistička ($N = 114$) te prirodno-tehnička usmjerenja ($N = 65$). Studenata biomedicinskih usmjerenja bilo je premalo ($N = 16$) te su, za potrebe ove analize, isključeni iz ovog dijela obrade. U Tablici 8 prikazani su deskriptivni podatci.

Tablica 8

Broj sudionika, aritmetičke sredine, standardne devijacije, najmanje i najveće vrijednosti za varijable doniranje prehrambenih namirnica, financijska pomoć i empatija s obzirom na studijsko usmjerenje

		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
doniranje prehrambenih namirnica	studenti društvenih i humanističkih usmjerenja	114	3.43	0.798	0	4

	studenti prirodnih i tehničkih usmjerenja	65	2.94	1.059	0	4
financijska pomoć	studenti društvenih i humanističkih usmjerenja	114	2.73	1.107	0	4
	studenti prirodnih i tehničkih usmjerenja	65	2.35	1.124	0	4
empatija	studenti društvenih i humanističkih usmjerenja	114	2.55	0.774	0.50	4
	studenti prirodnih i tehničkih usmjerenja	65	2.29	0.767	0.42	4

Rezultati t-testa pokazuju kako postoji statistički značajna razlika između studenata društvenih i humanističkih usmjerenja te studenata prirodnih i tehničkih usmjerenja u spremnosti na doniranje prehrambenih namirnica ($t_{(177)} = 3.509, p < .01$), u spremnosti na financijsku pomoć ($t_{(177)} = 2.162, p < .05$) i u empatiji ($t_{(177)} = 2.149, p < .05$). Studenti društvenih i humanističkih usmjerenja spremniji su na doniranje prehrambenih namirnica kao i na pružanje financijske pomoći te pri samoprocjeni izvještavaju o većoj empatiji nego studenti prirodnih i tehničkih usmjerenja (vidljivo u Tablici 9). Hi-kvadrat testom provjereno je jesu li studenti različitih usmjerenja podjednako raspoređeni po eksperimentalnim situacijama te je utvrđeno da jesu, odnosno da nema razlike u njihovim frekvencijama s obzirom na eksperimentalne situacije ($\chi^2_{(3, N = 179)} = 2.476, p > .01$).

Nadalje, prosječni dobiveni rezultat na ovom uzorku studenata ($N = 195$) za unutargrupnu pristranost Hrvata u odnosu na Rome je 1.64 ($SD = 2.001$) dok je centralna vrijednost 1 (raspon od najmanje vrijednosti -4 do najveće 10), a dominantna vrijednost je 0 ($N = 76$). Općenito 115 sudionika imalo je pristranost prema Hrvatima, 76 nije imalo nikakvu pristranost, a 4 sudionika bilo je pristrano prema Romima. T-test za zavisne uzorke pokazuje kako je prosječna razlika od 1.64 ($SD = 2.001$) pri evaluaciji Hrvata u odnosu na Rome statistički značajna ($p < .01$). Proveden je i t-test za nezavisne uzorke kako bi se ispitalo postoji li razlika u evaluaciji Roma kod sudionika s obzirom na to jesu li čitali scenarij o Romu ili o Hrvatu. U Tablici 9 su za ovo prikazani deskriptivni podatci.

Tablica 10

Broj sudionika, aritmetičke sredine, standardne devijacije, najmanje i najveće vrijednosti za varijablu evaluacija Roma s obzirom na čitani scenarij

		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
evaluacija Roma	scenarij o Romu	99	5.37	2.207	0	10
	scenarij o Hrvatu	96	4.29	2.393	0	10

Rezultati t-testa pokazuju kako postoji statistički značajna razlika između evaluacije Roma kod sudionika koji su čitali scenarij o Romu i sudionika koji su čitali scenarija o Hrvatu ($t_{(193)} = 3.284$, $p < .01$). Oni koji su čitali scenarij o Romu Rome su evaluirali pozitivnije od onih koji su čitali scenarij o Hrvatu kao što je vidljivo u Tablici 10.

Rasprava

Budući da je grupna pripadnost jedan od bitnih faktora koji mogu utjecati na to kada ćemo i prema kome biti skloni doživjeti i iskazati empatiju, cilj ovog rada bio je ispitati utjecaj etničke pripadnosti aktera iz scenarija, ali i upute koja inducira empatiju, na samoprocijenjenu empatiju i samoprocijenjeno ponašanje (spremnost na pomoć te na dodjeljivanje kazne zatvora) i razinu moralnog rasuđivanja. Pretpostavilo se da će sudionici iskazivati više empatije, spremnije pružiti pomoć te da će dodjeljivati manju kaznu zatvora pripadniku vlastite etničke grupe (Hrvatu) u odnosu na situaciju kada je akter pripadnik vanjske etničke grupe (Rom). Ova pretpostavka o utjecaju etničke pripadnosti nije potvrđena. Nadalje, u okviru druge hipoteze očekivalo se kako će sudionici kod kojih je uputom inducirana empatija, iskazati više empatije prema akteru, biti mu spremniji pomoći i dodjeljivati manju kaznu zatvora nego sudionici koji nisu dobili ovakvu uputu. Niti ova pretpostavka nije potvrđena ovim istraživanjem. Sljedeća pretpostavka bila je kako će postojati interakcijski efekt etničke pripadnosti aktera u scenariju i uputom inducirane empatije. Očekivalo se kako će utjecaj uputom inducirane empatije pri čitanju scenarija o pripadniku vlastite etničke grupe biti veći, odnosno da će rezultirati višom samoprocijenjenom empatijom, većom spremnosti na pomoć te nižom dodijeljenom zatvorskom kaznom nego pri čitanju scenarija o pripadniku vanjske etničke grupe. Ni ova pretpostavka nije potvrđena. Konačno, četvrtom

hipotezom pretpostavljeno je kako etnička pripadnost procjenjivanog aktera u scenariju i inducirana empatija neće utjecati na razinu moralnog rasuđivanja sudionika. Ova pretpostavka potvrđena je u istraživanju.

Utjecaj etničke pripadnosti aktera na samoprocijenjenu empatiju i ponašanje

Rezultati mnogih istraživanja (Bruneau i sur., 2017, Johnsona i sur., 2002, Neumann i sur., 2013), koja su koristila upitnike samoprocjene kako bi izmjerila empatiju sudionika, upućuju na to da postoji utjecaj grupne pripadnosti na razinu empatije. Uz to, i neuroznanstvena istraživanja, koja su empatiju mjerila snimanjem moždane aktivnosti (Azevedo i sur. 2013, Gutsell i Inzlicht, 2012, Xu i sur., 2009), također upućuju na isti zaključak. Ipak, unatoč svemu tome, ovo istraživanje nije potvrdilo te nalaze te je potrebno razmotriti koji su mogući razlozi.

Grupna pripadnost koja je u ovom istraživanju korištena kao nezavisna varijabla bila je etnička pripadnost aktera. U odnosu na sudionike, akter je bio ili pripadnik njihove vlastite etničke grupe (Hrvat), odnosno, pripadnik većine, ili pripadnik vanjske etničke grupe (Rom), pripadnik izrazito stigmatizirane manjine. Za razliku od ove manipulacije etničkom pripadnosti, u istraživanjima Azeveda i suradnika (2013), Johnsona i suradnika (2002), Gutsella i Inzlichta (2012), Neumanna i suradnika (2013) te Xua i suradnika (2009) nezavisna varijabla bila je rasna grupna pripadnost. Iako postoje neke jasno vidljive fizičke karakteristike po kojima je moguće razlikovati ljude i s obzirom na etničku pripadnost, te karakteristike manje su uočljive od onih po kojima je moguće razlikovati ljude s obzirom na rasu. Moguće je stoga da ljudi etničku pripadnost ne koriste tako često poput rase kao bazu za kategorizaciju ljudi već samo kada je ta kategorija dovoljno kontekstualno relevantna, kao na primjer u istraživanju Brunea i suradnika (2017). Navedeno istraživanje provedeno je u Mađarskoj za vrijeme izbjegličke krize kada je, s obzirom na rastući broj migranata, etnička pripadnost Mađarima u danom kontekstu bila izrazito relevantna informacija te su s obzirom na nju izvršavali kategorizaciju. Ukoliko kod sudionika u našem istraživanju nije došlo do ovakve socijalne kategorizacije aktera u scenariju, jer informacija o nacionalnosti nije bila bitna s obzirom na kontekst, razumljivo je zašto nije bilo niti utjecaja etničke pripadnosti na samoprocjenu empatije, kao niti na samoprocjenu ponašanja. Nadalje, kako istu osobu možemo svrstati u više različitih kategorija moguće je da su sudionici kategorizirali aktera u scenariju s obzirom na neku njegovu drugu karakteristiku koja je u priči bila istaknutija. Možda

su, neovisno o eksperimentalnom uvjetu, sudionici aktera percipirali kao pripadnika vanjske grupe "kriminalci" jer je počinio krađu.

Nadalje, efekt crne ovce također je mogao utjecati na rezultate. Prema ovom efektu ljudi pokazuju manju sklonost prema devijantnom pripadniku vlastite grupe nego prema devijantnom pripadniku vanjske grupe (Rullo i sur., 2015). To je zbog toga što pripadnik vlastite grupe koji primjerice krši zakon, kao što je bio slučaj u scenariju ovog istraživanja, narušava ugled grupe s kojom se osoba identificira kao vlastitom zbog čega je taj pripadnik percipiran kao nepoželjan jer predstavlja prijetnju i samom identitetu osobe. S obzirom na to, efekt crne ovce mogao je utjecati na to da sudionici iskazuju manju empatiju, ali i spremnost na pomoć te da dosuđuju veću kaznu zatvora devijantnom akteru vlastite etničke pripadnosti nego što bi to činili kada bi se radilo o nedevidijantnom članu grupe.

Još jedan od razloga koji je mogao utjecati na dobivene rezultata može biti i sam scenarij koji je korišten u ovom istraživanju. Iako se ponekad osoba koja pati ili je u nevolji ne promatra kao jedinstveni pojedinac, već samo kao pripadnik neke vanjske grupe zbog čega je lakše zanemariti njenu osobnu patnju (Sheng i Han, 2012) do toga u ovom istraživanju vjerojatno nije došlo zbog personalizacije aktera u scenariju. Naime, Slovic i suradnici (2017) smatraju kako je empatiju i spremnost na pomaganje prema pripadnicima vanjskih grupa kod ljudi moguće povećati tako da im se ponudi mnogo informacija o konkretnom pojedincu u nevolji. Slovic i suradnici (2017) ključnim smatraju personaliziranje pojedinca koji se našao u nevolji i dijeljenje njegove priče kako bi se predočilo što je uzrokovalo tu nevolju. Kao primjer navode slučaj sirijskog dječaka Aylana Kurdija koji je, pokušavajući sa svojom obitelji stići u Europu, umro na turskoj obali. Slike njegova beživotna tijela, kao i priča koja je prethodila događaju, obišle su svijet. Nakon medijskog eksponiranja Aylanove smrti novčane donacije, koje je švedski Crveni križ skupljao za izbjeglice, porasle su za 100 puta što autori povezuju s porastom empatije prema izbjeglicama. Slično tome, u istraživanju Bartscha i Klossa (2019) pronađeno je da personalizirane humanitarne kampanje za beskućnike potiču empatiju i prosocijalno ponašanje. Personalizirane priče omogućuju ljudima da uvide kako s drugima mogu dijeliti neke sličnosti bez obzira na očite razlike, odnosno pomažu u brisanju granica među grupama (dekategorizaciji) jer usmjeravaju fokus više na informacije o pojedincima, a manje na one stereotipne. S obzirom na navedene nalaze može se zaključiti da je i u ovom istraživanju došlo do personalizacije što je moglo utjecati na samoprocjenu empatije i

spremnost sudionika na pomaganje. U scenariju koji je korišten u ovom istraživanju postoji puno aktualnih informacija o glavnom akteru i potrebama njegove obitelji, za razliku od scenarija opisanog u istraživanju Johnsona i suradnika (2002) u kojem su prikazane nešto općenitije okolnosti promatranog aktera (razvod roditelja i prekid s djevojkom) koje nisu opisane kao da su u izravnoj vezi s trenutnom situacijom aktera. S obzirom na navedeno, može se pretpostaviti da su sudionici akterovu situaciju u ovom istraživanju doživjeli kao jedinstvenu, a aktera kao pojedinca kojemu je potrebna pomoć bez obzira na njegovu grupnu pripadnost zbog čega nije bilo utjecaja etničke pripadnosti kao nezavisne varijable na njihovu empatiju niti na spremnost pomoći mu. Osim toga, rezultati upućuju na to da je personalizacija člana vanjske grupe utjecala i na evaluaciju Roma kao grupe. Naime, oni sudionici koji su čitali scenarij o Romu, Rome su evaluirali statistički značajno pozitivnije od onih koji su čitali scenarij o Hrvatu.

Nadalje, scenarij je, osim toga što je omogućio personalizaciju člana vanjske grupe, mogao potaknuti sudionike i na to da akterov postupak atribuiraju situaciji u kojoj se našao. Naime, uobičajeno je da ljudi ponašanje drugih često tumače dispozicijskim objašnjenjima pri čemu ponašanje pripisuju osobinama promatrane osobe, a zanemaruju situacijske okolnosti koje bi mogle objasniti nečije ponašanje. Također, postoji sklonost i dispozicijskim atribucijama za čitavu grupu (krajnja atribucijska pogreška). Dispozicijski stereotipi o određenim grupama tako mogu dovesti do diskriminirajućeg ponašanja. Aronson i suradnici (2005) navode kako su duboko ukorijenjeni dispozicijski stereotipi o Židovima pridonijeli antisemitizmu u Europi 1930-ih i 1940-ih godina. Ipak, moguće je da krajnja atribucijska pogreška nije bila prisutna kod sudionika ovog istraživanja jer je u scenariju veliki naglasak bio stavljen upravo na situaciju u kojoj se akter našao (nepravedno dobivanje otkaza, prilika za ukrasti stari auto itd.) stoga je moguće da je kognitivna obrada pri čitanju išla u prilog situacijskoj atribuciji zbog čega sudionici pri samoprocjeni toga koliko bi kaznu zatvora dodijelili akteru nisu diskriminirali s obzirom na etničku pripadnost.

Utjecaj uputom inducirane empatije na samoprocijenjenu empatiju i ponašanje

Prema Shengu i Hanu (2012), jednostavno davanje upute koja navodi ljude na obraćanje pozornosti pojedinčevim osjećajima uspješno inducira empatiju. Johnsona i suradnici (2002) pronašli su, pak, da u uvjetu inducirane empatije sudionici, ne samo da iskazuju veću razinu empatije već i da dosuđuju manju kaznu zatvora dok Batson i suradnici (1981) u svojoj hipotezi empatije i altruizma (eng. *empathy-altruism hypothesis*) predlažu kako izazivanje osjećaja

empatije kod ljudi dovodi do veće spremnosti na pomaganje. No, podsjetimo, ništa od navedenog nije potvrđeno u ovom istraživanju, odnosno uputom inducirana empatija nije utjecala na razinu samoprocijenjene empatije, dodjeljivanje zatvorske kazne niti na spremnost na pomaganje akteru.

Jedan od mogućih razloga zbog kojeg u ovom istraživanju nije dobiven efekt upute na empatiju kao zavisnu varijablu je i način samog mjerenja empatije u ovom naspram sličnih istraživanja. Naime, u istraživanju Shenga i Hana (2012) empatija je izravno mjerena snimanjem neuralne reakcije mozga dok je u ovom istraživanju korištena neizravna upitnička mjera samoprocjene. Nije poznato kolika su ove dvije mjere konvergentne, odnosno kolika je korelacija između moždane aktivnosti i samoprocjene kada je riječ o empatiji. No, kako navode Gerdes i suradnici (2010) između fizioloških indikatora empatije, poput generalne somatske aktivnosti, i samoprocjena nije pronađena značajna povezanost zbog čega pretpostavljaju da isto vrijedi i za povezanost moždane aktivnosti empatije sa samoprocjenama. Nadalje, iako je u istraživanju Johnsona i suradnika (2002), baš kao i u ovom istraživanju, korištena upitnička mjera samoprocjene, upitnik koji su navedeni autori koristili obuhvaćao je samo afektivnu komponentu empatije (sudionici su na skali Likertovog tipa od 7 stupnjeva trebali procijeniti koliko su dirnuti te koliko samilosti, suosjećanja, topline i brižnosti osjećaju). Upitnik korišten u ovom istraživanju uz afektivnu komponentu, koja podrazumijeva dijeljenje emocija s drugom osobom, obuhvaća i kognitivnu komponentu (razumijevanje tuđih osjećaja s obzirom na situaciju u kojoj se osoba našla) kao i asocijativnu (zauzimanje tuđe perspektive). Iz navedenog je očito da je empatija drugačije konceptualizirana u ova dva istraživanja. Općenito, postoji mnogo različitih konceptualizacija empatije, kao i upitnika namijenjenih njenom mjerenju, zbog čega je rezultate ponekad teško uspoređivati. Ipak, kako oba istraživanja mjere afektivnu komponentu može se zaključiti da rezultati nisu sukladni. Odnosno, u ovom istraživanju nije utvrđen utjecaj uputom inducirane empatije niti na jednu komponentu empatije, pa tako niti na afektivnu, dok istraživanje Johnsona i suradnika (2002) upućuje na to da postoji utjecaj upute na afektivnu empatiju. Na ovakve rezultate mogla je utjecati situacija opisana u scenariju. Odnosno, ako je, kao što je već ranije u raspravi opisano, za povećanje empatije ključna personalizacija pojedinca koji se našao u nevolji te dijeljenje njegove priče moguće je da je već samim čitanjem scenarija kod svih sudionika inducirana empatija, neovisno o tome je li im rečeno ili ne da pokušaju zamisliti kako je akteru. Ovome u prilog govori i to što su se prosječne vrijednosti empatije u eksperimentalnim situacijama ovog istraživanja kretale od 2.37 do 2.57 te bile više u odnosu na prosječnu dobivenu vrijednost od 1.98 u Shenovu istraživanju (2010).

Ukoliko je već samo čitanje scenarija induciralo empatiju, to je moglo dovesti do toga da nema razlike u samoprocijenjenoj empatiji, dodijeljenoj kazni zatvora te spremnosti na pomoć između dva eksperimentalna uvjeta s obzirom na dobivenu uputu.

Interakcijski efekt etničke pripadnosti aktera i uputom inducirane empatije

S obzirom na rezultate Johnsona i suradnika (2002) i u ovom istraživanju pretpostavljeno je da postoji interakcijski efekt grupne pripadnosti aktera u scenariju i uputom inducirane empatije na zavisne varijable. Odnosno, očekivalo se kako će uputom inducirana empatija uzrokovati višu samoprocijenjenu empatiju, veću spremnost na pomoć te nižu dodijeljenu kaznu zatvora pri čitanju scenarija o pripadniku vlastite etničke grupe nego pri čitanju scenarija o pripadniku vanjske etničke grupe. Ipak, rezultati ovog istraživanja nisu pokazali da postoji interakcijskih efekt dviju nezavisnih varijabli.

Mogući razlog zbog kojeg u ovom istraživanju nije pronađen interakcijski utjecaj etničke pripadnosti aktera u scenariju i uputom inducirane empatije je taj što ova vrsta grupne kategorizacije s obzirom na etničku pripadnost nije bila dovoljno relevantna u opisanoj situaciji u scenariju. Odnosno, možda etnička pripadnost nije pružala dovoljno informacija o sličnostima ili razlikama koje sudionici potencijalno mogu imati s akterom, a upravo ovakva percipirana sličnost (ili pak razlika) zajedno u kombinaciji s vrstom dane upute utječe na razinu iskazane empatije. Johnson i suradnici (2002) smatraju kako odabrana grupna pripadnost ima interakcijski efekt s induciranom empatijom samo u onim slučajevima u kojima pruža mnogo vidljivih i očitih znakova sličnosti s pripadnikom vlastite grupe. U prilog ovakvom objašnjenju ide i nalaz Batsona i suradnika (1997; prema Johnsonu i sur., 2002) koji nisu pronašli interakcijski efekt grupne pripadnosti sveučilištu i uputom izazvane empatije.

Utjecaj etničke pripadnosti aktera i uputom inducirane empatije na moralno rasuđivanje

S obzirom na to da ne postoji dovoljan broj istraživanja koja se bave utjecajem grupne pripadnosti promatranog aktera na moralno rasuđivanje, a niti utjecaj uputom inducirane empatije na moralno rasuđivanje nije dovoljno istražen, ovo je bila jedna od dodatnih vrijednosti ovog istraživanja. Krebs (2008) navodi kako bi procjenjivanje moralnosti nečijeg postupka moglo biti pod utjecajem pristranosti prema vlastitoj grupi. Ipak, zbog nedostatka istraživanja koja bi na ovo upućivala, pretpostavljeno je da grupna pripadnost neće utjecati na razinu moralnog rasuđivanja. Također,

kako utjecaj empatije na moralno rasuđivanje nije u potpunosti razjašnjen (Batson i sur., 1995), pretpostavljeno je da neće biti niti utjecaja uputom inducirane empatije. Odnosno, očekuje se da među grupama sudionika, koje se razlikuju s obzirom na etničku pripadnost aktera u čitanom scenariju, kao i među grupama koje se razlikuju prema zadanoj uputi, neće biti značajne razlike u indeksu moralnog rasuđivanja. Rezultati istraživanja potvrđuju ovu pretpostavku.

Socijalni kontekst ima najvažniju ulogu kada je riječ o moralnom rasuđivanju budući da u društvu kojim smo okruženi učimo o tome što je moralno ispravno, a što neispravno. Neki od do sada utvrđenih faktora socijalnog konteksta koji utječu na moralno rasuđivanje su opažene posljedice učinjenog djela (Sobesky, 1983), je li promatrano ponašanje prosocijalno ili antisocijalno (Giammarco, 2016) te postoji li jedinstveni kontekst situacije kao na primjer pri sportskom natjecanju (Bredemeier i Shields, 1984). Ipak, gotovo da ne postoje istraživanja koja su proučavala kako grupna pripadnost aktera utječe na rasuđivanje o moralnosti njegova postupka. U jednom od rijetkih istraživanja (Passini, 2014) koje se bavilo ovom temom dobiven je utjecaj grupne pripadnosti na moralno rasuđivanje, ali samo u interakciji s isključivanjem vanjske grupe iz sustava moralnih vrijednosti, odnosno dehumaniziranjem pripadnika vanjske grupe na način da za njih ne vrijede ista moralna načela kao za ostale. Stoga se može pretpostaviti da samo u rijetkim situacijama, na primjer kada postoje toliko ekstremne predrasude da su pripadnici vanjske grupe dehumanizirani, grupna pripadnost ima efekta na moralno rasuđivanje dok inače, baš kao što pokazuju i rezultati ovog istraživanja, takav utjecaj ne postoji.

Što se tiče utjecaja uputom inducirane empatije na moral Batson i suradnici (1995) navode kako empatija može imati utjecaj na moralno ponašanje. No, kako moralno ponašanje i moralno rasuđivanje često nisu povezani (Fleming, 2005, Pennington, 2004) teško se može pretpostaviti da inducirana empatija zbog toga utječe i na moralno rasuđivanje. Mnogi ljudi moralno rasuđivanje temelje na načelu pravednosti prema svima (Batson i sur., 1995) pa i pored izazvane empatije možemo pretpostaviti da ljudi mogu neometano procijeniti je li neki postupak nepravedan. To se može objasniti time da, iako empatija usmjerava kognitivne napore k razumijevanju osjećaja u pozadini tuđih postupaka, to ne utječe na kognitivnu sposobnost prosudbe o tome koliko su ti postupci moralno prihvatljivi što je u skladu i s rezultatima dobivenim u ovom istraživanju.

Ostali rezultati

Što se tiče ostalih rezultata, za koje nisu postavljene hipoteze dobivena je značajna razlika u empatiji s obzirom na rod, odnosno rezultati upućuju na to da žene iskazuju više empatije od muškaraca. Ovo je u skladu s postojećom literaturom jer rezultati mnogih istraživanja koja su proučavala empatiju u djetinjstvu i adolescenciji (Hanson i Mullis, 1985, Landazabal, 2009), među studentima (Santos i sur., 2016, Duarte i sur., 2016) te u općoj populaciji odraslih (Toussaint i Webb, 2005) pokazuju kako žene izvještavaju o značajno višoj razini empatije od muškaraca. Baez i suradnici (2017) navode kako u podlozi ovakvih rezultata ne mora biti stvarna razlika u empatiji već da ovo može biti i rezultat sklonosti sudionika da u upitnicima empatije nenamjerno daju pristrane odgovore koji su u skladu s postojećim stereotipima o rodnim ulogama. Ipak, postoje istraživanja (Rueckert i Naybar, 2008, Schulte-Rüther i sur., 2008) koja upućuju na to da se muškarci i žene razlikuju i u neutralnoj aktivnosti empatije što govori u prilog tome da ova razlika nije samo posljedica pristranosti u odgovaranju već da postoje stvarne razlike u empatiji s obzirom na rod koje su vjerojatno posljedica i evolucije i socijalnog učenja. Nadalje, kako je u ovom istraživanju dobiveno da postoji značajna razlika u empatiji s obzirom na rod, kontroliran je utjecaj roda na empatiju. No, pri analizi kovarijance, s rodom kao kovarijatom, nije pronađena razlika u razini iskazane empatije s obzirom na eksperimentalnu situaciju. Pretpostavlja se da je to zato što su sudionici u eksperimentalnim situacijama bili izjednačeni po rodu.

Rezultati ovog istraživanja upućuju i na to da sudionici odrasli na selu pri samoprocjeni empatije postižu značajno više rezultate od sudionika odraslih u gradu što je u skladu s istraživanjima Kalliopuske (1994) i Smitha (2006) koja su pokazala da je razina empatije viša u ruralnim nego u gradskim sredinama. Jedno od mogućih objašnjenja ovih rezultata je to što se u ruralnim sredinama stavlja veći naglasak na važnosti zajednice te su ljudi međusobno više povezani (Aronson i sur., 2005) što može utjecati i na to da su skloniji doživljavanju empatije prema drugima.

Nadalje, rezultati upućuju i na to da su studenti društvenih i humanističkih usmjerenja spremniji na pružanje pomoći te da iskazuju više empatije nego studenti prirodnih i tehničkih usmjerenja što je u skladu s Hollandovom teorijom podudaranja ličnosti i posla (Reardon i Lenz, 1999) prema kojoj ljudi biraju ona zanimanja za koja imaju potrebne osobine. Može se pretpostaviti da stoga oni koji su skloniji pomaganju i doživljavanju empatije prema drugima odabiru zanimanja iz društvenih i humanističkih područja gdje su ove osobine poželjne u raznim poslovima poput

pedagoga, socijalnog radnika, pravnika itd. Ovo potvrđuje i istraživanje Billingtona i suradnika (2007) koje je pokazalo da su studenti humanističkih usmjerenja bolji u empatiziranju nego u vještini sistematiziranja dok je kod studenata tehničkih usmjerenja obrnuto.

U istraživanju je također dobiveno kako su sudionici na skali opće evaluacije značajno pozitivnije procjenjivali vlastitu etničku grupu (Hrvate) u odnosu na vanjsku grupu (Rome) što još jednom potvrđuje postojanje široko istraživane unutargrupne pristranosti koja uzrokuje favoriziranje i veću sklonost prema pripadnicima vlastite grupe. U meta-analizi Mullena i suradnika (1992) ova pristranost pronađena je u čak 75% studija u kojima je uspoređivana evaluacija vlastite naspram vanjske grupe. Ipak, razlika u evaluaciji vanjske i unutarnje grupe u ovom je istraživanju bila relativno mala (u prosjeku 1.64) dok su neka druga istraživanja u Hrvatskoj, koja su koristila ovakav način mjerenja pristranosti, dobila prosječnu razliku od 3.99 u evaluaciji Hrvata prema Srbima (Löw Stanić, 2014) te prosječnu evaluaciju od 3.6 kada je riječ o arbitrarnim grupama (Tomašić Humer i Čorkalo Biruški, 2015). Ovo bi moglo upućivati na to da su sudionici u ovom istraživanju za mjeru unutargrupne pristranosti davali socijalno poželjne odgovore. Nadalje, kao što je već spomenuto, utvrđena je statistički značajna razlika u evaluaciji Roma s obzirom na čitani scenarij. Oni koji su čitali scenarij o Romu, Rome su evaluirali pozitivnije od onih koji su čitali scenarij o Hrvatima. Wilder (1978) navodi kako personalizacija člana vanjske grupe utječe na manju percepciju homogenosti te grupe što potiče nepristraniju evaluaciju pri kojoj se u obzir uzima činjenica da se grupa sastoji od različitih pojedinaca. Odnosno, može se pretpostaviti da su informacije o individualnom članu vanjske grupe utjecale na to da su sudionici, koji su čitali o Romu Marku, pri evaluaciji manje uzimali u obzir stereotipne informacije o Romima, a više informacije iz scenarija što je rezultiralo povoljnijom procjenom.

Nedostaci i implikacije istraživanja

Provedeno istraživanje ima nekoliko nedostataka. Prije svega prikupljanje podataka provedeno je online zbog čega je postojala manja mogućnost kontrole tko ustvari pristupa istraživanju koje je bilo namijenjeno samo studentima sveučilišta u Osijeku. Također, uzorak studenata prikupljen je metodom snježne grude što je moglo pogodovati samoselekciji sudionika, odnosno moguće je postaviti pitanje reprezentativnosti ovako formiranog uzorka budući da su u ovom istraživanju velikim dijelom obuhvaćeni poznanici koji međusobno dijele vrijednosti i stavove koji mogu biti relevantni za konstrukte mjerene ovim istraživanjem. Nadalje, svi podaci temeljeni su na

samoprocjeni sudionika kod koje uvijek postoji mogućnost socijalno poželjnog odgovaranja. Sudionici su mogli davati socijalno poželjne odgovore kada su, recimo, pitani koliko pozitivno procjenjuju Rome. Upitna je i ekološka valjanost ovog istraživanja jer je donošenje odluke o tome koliko kaznu zatvora netko zaslužuje za većinu studenata jedinstveno za eksperimentalnu situaciju te nema veze s odlukama koje donose u svakodnevnom životu.

Buduća istraživanja ove tematike trebala bi provjeriti i predrasude sudionika prema vanjskoj grupi kao i identifikaciju sudionika s vlastitom etničkom grupom s obzirom na to da ove varijable mogu biti povezane s iskazanom empatijom prema pripadnicima vanjskih grupa (Gutsell i Inzlicht, 2012). Nadalje, važan rezultat ovog istraživanja je to što nije utvrđen utjecaj grupne pripadnosti promatranog aktera na pristranost u empatiji, ali je utvrđen njen utjecaj na opću evaluaciju vanjske grupe. Čini se da je u ovom istraživanju personalizacija člana vanjske grupe eliminirala pristranost u empatiji, a uzrokovala pozitivniju procjenu vanjske grupe. No, kako bi se ovo potvrdilo, potrebna su daljnja istraživanja u kojima bi se proučavao utjecaj personalizacije kao nezavisne varijable na empatiju i evaluaciju vanjske grupe kao zavisne varijable. Također, daljnjim istraživanjima potrebno je istražiti i što je točno u podlozi toga da sudionici odrasli na selu iskazuju značajno više empatije od onih odraslih u gradu.

Zaključak

Cilj istraživanja bio je ispitati utječu li karakteristike procjenjivanog aktera (etnička pripadnost) i uputa dana sudionicima na samoprocjenu empatije i ponašanja te na moralno rasuđivanje. Dobiveni rezultati pokazuju kako, suprotno predviđanjima, nije utvrđen utjecaj etničke pripadnosti procjenjivanog aktera, uputom inducirane empatije kao niti njihove interakcije na samoprocijenjenu empatiju sudionika, njihovu spremnost na pomoć akteru te njihovo dodjeljivanje kazne zatvora. Naposljetku, u potpunosti je potvrđena hipoteza kako etnička pripadnost aktera i uputom inducirana empatija neće imati utjecaja na moralno rasuđivanje sudionika.

Literatura

- Archer, R.L., Foushee, H.C., Davis, M.H. i Aderman, D. (1979). Emotional Empathy in a Courtroom Simulation: A Person-Situation Interaction. *Journal of Applied Social Psychology*, 9, 275-291.
- Aronson, E., Wilson, T.D. i Akert, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Azevedo, R. T., Macaluso, E., Avenanti, A., Santangelo, V., Cazzato, V. i Aglioti, S. M. (2013). Their pain is not our pain: Brain and autonomic correlates of empathic resonance with the pain of same and different race individuals. *Human Brain Mapping*, 34, 3168-3181.
- Baez, S., Flichtentrei, D., Prats, M., Mastandueno, R., García, A. M., Cetkovich, M. i Ibáñez, A. (2017). Men, women... who cares? A population-based study on sex differences and gender roles in empathy and moral cognition. *PloS one*, 12(6), e0179336.
- Bartsch, A. i Kloss, A. (2019). Personalized charity advertising. Can personalized prosocial messages promote empathy, attitude change, and helping intentions toward stigmatized social groups?. *International Journal of Advertising*, 38(3), 345-363.
- Batson, C. D., Chang, J., Orr, R. i Rowland, J. (2002). Empathy, Attitudes, and Action: Can Feeling for a Member of a Stigmatized Group Motivate One to Help the Group? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(12), 1656–1666.
- Batson, C. D., Duncan, B.D., Ackerman, P., Buckley, T. i Birch, K. (1981). Is Empathic Emotion a Source of Altruistic Motivation? *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(2), 290-302.
- Batson, C. D., Klein, T. R., Highberger, L. i Shaw, L. L. (1995). Immorality from empathy-induced altruism: When compassion and justice conflict. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(6), 1042–1054.
- Billington, J., Baron-Cohen, S. i Wheelwright, S. (2007). Cognitive style predicts entry into physical sciences and humanities: Questionnaire and performance tests of empathy and systemizing. *Learning and individual differences*, 17(3), 260-268.

- Božić, I., Milić, J. i Šijan, I. (2015). Zrcalni neuroni i njihova potencijalna uloga u psihopatologiji. *Gyrus*, 3(1), 32-34.
- Bredemeier, B. J. i Shields, D. L. (1984). Divergence in Moral Reasoning about Sport and Everyday Life. *Sociology of Sport Journal*, 1(4), 348–357.
- Brewer, M. B. (2002). The Psychology of Prejudice: Ingroup Love and Outgroup Hate? *Journal of Social Issues*, 5, 429-444.
- Brewer, M. B. (2007). The social psychology of intergroup relations: Social categorization, ingroup bias, and outgroup prejudice. In A. W. Kruglanski & E. T. Higgins (Eds.), *Social psychology: Handbook of basic principles*, 695-715.
- Bruneau, E. G., Cikara, M. i Saxe, R. (2017). Parochial Empathy Predicts Reduced Altruism and the Endorsement of Passive Harm. *Social Psychological and Personality Science*, 8(8), 934 – 942.
- Crocker, J. i Luhtanen, R. (1990). Collective self-esteem and ingroup bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(1), 60-67.
- Davis, M.H. (1996). *Empathy: A Social Psychological Approach*. New York: Westview Press.
- Diehl, M. (1990). The Minimal Group Paradigm: Theoretical Explanations and Empirical Findings. *European Review of Social Psychology*, 1(1), 263-292.
- Duarte, M. I. F., Raposo, M. L. B., Silva Farinha, P. J. F. i Branco, M. C. (2016). Measuring empathy in medical students, gender differences and level of medical education: An identification of a taxonomy of students. *Investigación en Educación Médica*, 5(20), 253 260.
- Fleming, D. A. (2005). Futility: Revisiting a Concept of Shared Moral: Judgment. *Hec Forum* 17, (4), 260-275
- Gerdes, K. E., Segal, E. A. i Lietz, C. A. (2010). Conceptualising and Measuring Empathy. *British Journal of Social Work*, 40(7), 2326–2343.

- Ghasemi, A. i Zahediasl, S. (2012). Normality tests for statistical analysis: a guide for non statisticians. *International journal of endocrinology and metabolism*, 10(2), 486.
- Giammarco, E. A. (2016). The measurement of individual differences in morality. *Personality and Individual Differences*, 88, 26–34.
- Goldstein, E.B. (2011). *Osjeti i percepcija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Grgić, N. (2006). *Ispitivanje izraženosti predrasude prema Romima*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Gutsell, J. N. i Inzlicht, M. (2012). Intergroup differences in the sharing of emotive states: neural evidence of an empathy gap. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 7(5), 596–603.
- Hanson, R. A. i Mullis, R. L. (1985). Age and gender differences in empathy and moral reasoning among adolescents. *Child Study Journal*, 15(3), 181–188.
- Hein, G., Engelmann, J.B., Vollberg, M.C. i Tobler, P.N. (2016). How learning shapes the empathic brain. *PNAS*, 113(1), 80–85.
- Hren, D. (2008). *Utjecaj visokoškolskog obrazovanja na razvoj moralnog rasuđivanja osoba mlađe odrasle dobi*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Johnson, J. D., Simmons, C. H., Jordav, A. , Maclean, L. , Taddei, J. , Thomas, D. , Dovidio, J. F. i Reed, W. (2002). Rodney King and O. J. Revisited: The Impact of Race and Defendant Empathy Induction on Judicial Decisions. *Journal of Applied Social Psychology*, 32, 1208–1223.
- Kalliopuska, M. (1994). Empathy Related to Living in Towns versus the Countryside. *Psychological Reports*, 74(3), 896–898.
- Krebs, D. L. (2008). Morality: An Evolutionary Account. *Perspectives on Psychological Science*, 3, 149–172.
- Landazabal, M. G. (2009). A comparative analysis of empathy in childhood and adolescence: Gender differences and associated socio-emotional variables. *International Journal of Psychology and psychological therapy*, 9(2), 217-235.

- Levine, M., Prosser, A., Evans, D. i Reicher, S. (2005). Identity and Emergency Intervention: How Social Group Membership and Inclusiveness of Group Boundaries Shape Helping Behavior. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 31, 443-53.
- Löw Stanić, A. (2014). *Provjera postavki teorije međugrupne prijateljnosti u višetetničkoj zajednici nakon sukoba*. Doktorska disertacija. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Mullen, B., Brown, R. i Smith, C. (1992). Ingroup bias as a function of salience, relevance, and status: An integration. *European Journal of Social Psychology*, 22, 103-122.
- Neumann, D.J., Boyle, G.J. i Chan, R. (2013) Empathy towards individuals of the same and different ethnicity when depicted in negative and positive contexts. *Personality and Individual Differences*, 55(1), 8-13.
- Otten, S., Mummendey, A. i Blanz, M. (1996). Intergroup Discrimination in Positive and Negative Outcome Allocations: Impact of Stimulus Valence, Relative Group Status, and Relative Group Size. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(6), 568–581.
- Pantić, J. (2019). *Etnografska studija obrazovanja i zapošljavanja kao faktora društvene integracije i borbe protiv diskriminacije Roma u Hrvatskoj*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Passini, S. (2014). The effect of personal orientations toward intergroup relations on moral reasoning. *Journal of Moral Education*, 43(1), 89–103.
- Pennington, D.C. (1997). *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Proroković, A. (2016). Test moralnog rasuđivanja (TMR). U: Tucak Junaković, I., Burić, I., Čubela Adorić, V., Proroković, A. i Slišković, A. (Ur.), *Zbirka psihologijskih skala i upitnika*, (8), 63-72. Zadar: Sveučilište u Zadru, Odjel za psihologiju.
- Razali, N. M. i Wah, Y. B. (2011). Power comparisons of Shapiro-Wilk, Kolmogorov-Smirnov, Lilliefors and Anderson-Darling tests. *Journal of statistical modeling and analytics*, 2(1), 21-33.

- Reardon, R. C. i Lenz, J. G. (1999). Holland's theory and career assessment. *Journal of Vocational Behavior*, 55(1), 102-113.
- Rueckert, L. i Naybar, N. (2008). Gender differences in empathy: The role of the right hemisphere. *Brain and cognition*, 67(2), 162-167.
- Ruffle, B. J. i Sosis, R. (2006). Cooperation and the in-group-out-group bias: A field test on Israeli kibbutz members and city residents. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 60(2), 147-163.
- Rullo, M., Presaghi, F. i Livi, S. (2015). Reactions to ingroup and outgroup deviants: An experimental group paradigm for black sheep effect. *PloS one*, 10(5).
- Santos, M. A., Grosseman, S., Morelli, T. C., Giuliano, I. C. i Erdmann, T. R. (2016). Empathy differences by gender and specialty preference in medical students: a study in Brazil. *International journal of medical education*, 7, 149–153.
- Schminder, E., Ziegler, M., Danay, E., Beyer, L. i Bühner, M. (2010). Is it really robust? Reinvestigating the robustness of ANOVA against violations of the normal distribution. *European Research Journal of Methods for the Behavioral and Social Sciences*, 6, 147-151.
- Schulte-Rüther, M., Markowitsch, H. J., Shah, N. J., Fink, G. R. i Piefke, M. (2008). Gender differences in brain networks supporting empathy. *Neuroimage*, 42(1), 393-403.
- Shen, L. (2010). On a scale of state empathy during message processing. *Western Journal of Communication*, 74(5), 504-524.
- Sheng, F. i Han, S. (2012). Manipulations of cognitive strategies and intergroup relationships reduce the racial bias in empathic neural responses. *NeuroImage*, 61, 786–797.
- Singer, T., Seymour, B., O'Doherty, J., Kaube, H., Dolan, R. i Frith, C. (2004). Empathy for Pain Involves the Affective But Not Sensory Components of Pain. *Science*, 3, 1157-1162.
- Slovic, P., Västfjäll, D., Erlandsson, A. i Gregory, R. (2017). Iconic photographs and the ebb and flow of empathic response to humanitarian disasters. *PNAS*, 114(4), 40-644.

- Smith, T. W. (2006). Altruism and empathy in America: Trends and correlates. *GSS Topical Report 38*, 1-48.
- Sobesky, W. E. (1983). The effects of situational factors on moral judgments. *Child Development*, 54, 575–84.
- Tomašić Humer, J. i Čorkalo Biruški, D. (2015). Provjera temeljnih postavki razvojnoga modela subjektivne grupne dinamike na ad hoc grupama mladih. *Društvena istraživanja*, 24(3), 367-386.
- Toussaint, L. i Webb, J. R. (2005). Gender Differences in the Relationship Between Empathy and Forgiveness. *The Journal of Social Psychology*, 145(6), 673–685.
- Vasta, R., Haith, M.M. i Miller, S.A. (1998). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Wilder, D. A. (1978). Reduction of intergroup discrimination through individuation of the out group. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36(12), 1361–1374.
- Xu, X., Zuo, X., Wang, X., i Han, S. (2009). Do you feel my pain? Racial group membership modulates empathic neural responses. *Journal of Neuroscience*, 29, 8525–8529.
- Zuo, X. i Han, S. (2013). Cultural experiences reduce racial bias in neural responses to others' suffering. *Culture and Brain*, 1(1), 34-46.

Prilozi

Prilog 1: Scenarij

Molimo Vas pažljivo pročitajte sljedeći scenarij i potom odgovorite na pitanja. / Molimo Vas pažljivo pročitajte sljedeći scenarij i pri čitanju pokušajte zamisliti kako se Marko osjećao te se probajte staviti na njegovo mjesto i potom odgovorite na pitanja.

Marko je mladi otac petero djece te zajedno sa svojom ženom živi u Hrvatskoj. Marko i njegova obitelj su Romi. / Marko i njegova obitelj su Hrvati. On je završio srednju strukovnu školu za trgovca, a istu školu pohađala je i njegova žena te su se tako i upoznali. No, s obzirom na to da su prvo dijete dobili već početkom trećeg razreda njegova žena nije završila srednjoškolsko obrazovanje. Marko je nekoliko godina radio u struci kao trgovac u jednom lancu supermarketa te je njegova velika obitelj, iako je živjela skromno, ipak imala sve ono najosnovnije. Marko je svoj posao uvijek obavljao marljivo i savjesno, a kupci su njime bili zadovoljni. Ipak, imao je nekih nesuglasica s ostalim zaposlenicima zbog čega mu je šef odlučio dati otkaz. To ga je sve iznimno potreslo te je bio jako razočaran i uzrujan takvim postupkom. Smatrao je kako mu je učinjena velika nepravda i da je otkaz dobio iz osobnih razloga. Nakon toga, Marko je dugo pokušavao pronaći novi posao, ali bezuspješno. Računi za režije sve su se više gomilali te mu je postajalo sve teže prehraniti obitelj. Marko je bio tužan što djeci više ne može osigurati ni ono najosnovnije te mu se slamalo srce kada bi pomislio kako mu djeca tog dana nisu dovoljno jela. S vremenom je postajao sve očajniji i očajniji te nije vidio izlaz iz nastale situacije. Jednog dana naišao je na oglas za posao trgovca u susjednom mjestu. Tražili su na desetke prodavača s radnim iskustvom pa je Marko pomislio kako bi mogao imati dobre šanse. Jedini problem bio je što bi mu za taj posao trebao vlastiti automobil koji nije imao. Marko se osjećao potpuno nemoćno i strahovao je za budućnost svoje obitelji te je došao do krajnje granice očaja. Pomislio je da nema više mnogo izbora te je odlučio ukrasti stari automobil svog bivšeg šefa koji već godinama nije bio registriran, ali, kako ne bi uništio svoj novi auto, njegov ga je bivši šef redovito koristio kada bi išao u lov. Marko nikad prije nije ukrao auto, no stariji brat mu je jednom davno pokazao kako prespojiti žice pa je to s lakoćom obavio. Ipak, u krađi automobila uhvatila ga je policija te je završio u pritvoru.